

Έχει το χρήμα γίνει παρωχημένο?

του Anselm Jappe

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και οι επίσημοι φορείς μας προετοιμάζουν : πολύ σύντομα, μια καινούρια παγκόσμια οικονομική κρίση πρόκειται να ξεσπάσει, και θα είναι χειρότερη από αυτή του 2008. Μιλούν ανοιχτά για « καταστροφές ». Μα τι θα συμβεί μετά ? Πώς θα είναι οι ζωές μας μετά από μια κατάρρευση των τραπεζών και των δημοσίων οικονομικών σε ευρεία κλίμακα ? Στην Αργεντινή έχει ήδη συμβεί το 2002. Με τίμημα μια εξαθλίωση σε μαζική κλίμακα, η οικονομία της χώρας μπόρεσε να αναπτυχθεί ξανά λίγο : αλλά, σε αυτή την περίπτωση, δεν αφορούσε παρά μόνο μια χώρα. Σήμερα, όλες οι οικονομίες, ευρωπαϊκές και βορειοαμερικάνικες, κινδυνεύουν να βουλιάξουν όλες μαζί, χωρίς πιθανή σωτηρία.

Πότε το χρηματιστηριακό κραχ δεν θα είναι πια ένα καινούριο νέο στα ΜΜΕ, αλλά ένα γεγονός το οποίο θα αντιλαμβανόμαστε βγαίνοντας στο δρόμο ? Απάντηση : όταν το χρήμα θα χάσει τη συνήθη λειτουργία του. Είτε γινόμενο σπάνιο (αντιπληθωρισμός), είτε κυκλοφορώντας σε τεράστιες ποσότητες, αλλά απαξιωμένες (πληθωρισμός). Και στις δύο περιπτώσεις, η κυκλοφορία των εμπορευμάτων και των υπηρεσιών θα επιβραδύνεται ώσπου να μπορέσει να σταματήσει τελείως : οι κάτοχοί τους δεν θα βρίσκουν ποιος θα μπορεί να τους πληρώσει σε χρήμα, σε χρήμα « με αξία », που θα τους επιτρέπει με τη σειρά τους να αγοράζουν άλλα εμπορεύματα και υπηρεσίες. Θα τα κρατούν επομένως για τους εαυτούς τους. Θα έχουμε γεμάτα μαγαζιά, αλλά χωρίς πελάτες, εργοστάσια σε κατάσταση άριστης λειτουργίας, αλλά χωρίς προσωπικό να τα δουλέψει, σχολεία όπου οι καθηγητές δεν θα εμφανίζονται, επειδή θα είναι απλήρωτοι πολλούς μήνες. Θα συνειδητοποιήσουμε τότε μια αλήθεια που είναι τόσο προφανής ώστε δεν τη βλέπαμε : δεν υπάρχει καμία κρίση στην παραγωγή την ίδια. Η παραγωγικότητα σε όλους τους τομείς αυξάνει διαρκώς. Η καλλιεργήσιμη γη θα μπορούσε να θρέψει όλον τον παγκόσμιο πληθυσμό, και τα εργοστάσια και τα εργοστάσια παράγουν πολύ περισσότερες ποσότητες από αυτές που είναι αναγκαίες, ευκαταίες και βιώσιμες. Οι μιζέριες του κόσμου δεν οφείλονται, όπως στον Μεσαίωνα, σε φυσικές καταστροφές, αλλά σε ένα είδος μαγείας που χωρίζει τους ανθρώπους από τα προϊόντα τους.

Αυτό που δεν λειτουργεί, είναι η διασύνδεση που τίθεται ανάμεσα στους ανθρώπους και αυτό που παράγουν : *το χρήμα*. Στη νεωτερικότητα, το χρήμα έχει γίνει η « καθολική διαμεσολάβηση » (Μαρξ). Η κρίση μας φέρνει αντιμέτωπους με το θεμελιακό παράδοξο της καπιταλιστικής κοινωνίας : η παραγωγή των αγαθών και των υπηρεσιών δεν είναι σκοπός, αλλά μόνο μέσο. Ο μόνος σκοπός είναι ο πολλαπλασιασμός του χρήματος, είναι να επενδύσεις ένα ευρώ για να πάρεις δύο. Και όταν αυτός ο μηχανισμός χαλάσει, είναι όλη η « πραγματική » παραγωγή που υποφέρει και που μπορεί ακόμα και να μπλοκάρει εντελώς. Επομένως, όπως ο Τάνταλος του ελληνικού μύθου, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με πλούτη που, όταν θέλουμε να τα βάλουμε στο χέρι, αποσύρονται : επειδή δεν μπορούμε να τα *πληρώσουμε*. Αυτή η αναγκαστική αποποίηση ήταν πάντα η τύχη του φτωχού. Αλλά τώρα, για πρώτη φορά, αυτό θα μπορούσε να συμβεί σε ολόκληρη την κοινωνία, ή σχεδόν. Η τελευταία λέξη της αγοράς είναι λοιπόν να μας αφήσει να πεθάνουμε της πείνας, περιτριγυρισμένοι από συσκευασμένα τρόφιμα που βρίσκονται παντού και σαπίζουν, χωρίς κανείς να πρέπει να τα αγγίξει.

Ωστόσο, οι καταφρονητές του χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού μας διαβεβαιώνουν ότι η χρηματοδότηση, η πίστωση και τα χρηματιστήρια δεν είναι παρά εξογκώματα ενός υγιούς οικονομικού σώματος. Μόλις σκάει η φούσκα, υπάρχουν αναταραχές και πτωχεύσεις, αλλά τελικά δεν πρόκειται παρά για μια ευεργετική αιμορραγία, και θα ξεκινήσουμε ξανά στη συνέχεια με μια πιο στέρεη πραγματική οικονομία. Αλήθεια ? Σήμερα, αποκτάμε σχεδόν τα πάντα πριν την πληρωμή τους. Τουλάχιστον η πλειοψηφία του πληθυσμού που ζει σε πόλεις, δε θα μπορούσε να θρέψει τον εαυτό της, ούτε να έχει θέρμανση, φωτισμό, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, μετακίνηση. Ούτε για 3 μέρες. Αν το σουπερμάρκετ, η εταιρία ηλεκτρισμού, η αντλία καυσίμου και το νοσοκομείο δεν δέχονται παρά « καλό » χρήμα (για παράδειγμα, ένα δυνατό ξένο νόμισμα, και όχι γραμμάτια τυπωμένα από την ίδια

την εθνική τράπεζα, εντελώς απαξιωμένα), και εάν δεν υπάρχει πλέον αρκετό τέτοιο χρήμα, θα φτάσουμε γρήγορα στη δυσχέρεια. Αν είμαστε αρκετοί, και έτοιμοι για « ανταρσία », μπορούμε ακόμα να κάνουμε εφόδους στο σουπερμάρκετ, ή να συνδεθούμε κατευθείαν με το ηλεκτρικό δίκτυο. Αλλά όταν το σουπερμάρκετ δεν θα είναι πια εφοδιασμένο, και η μονάδα παραγωγή ενέργειας θα σταματήσει, εξαιτίας της αδυναμίας να πληρωθούν οι εργαζόμενοι και οι προμηθευτές, τι θα κάνουμε ? Θα μπορούσαμε να οργανώσουμε συμφωνίες ανταλλαγής, νέες μορφές αλληλεγγύης, άμεσες ανταλλαγές : θα είναι μια καλή ευκαιρία για να αναγεννήσουμε τους « κοινωνικούς δεσμούς ». Αλλά ποιος μπορεί να πιστέψει ότι θα τα καταφέρουμε σε πολύ λίγο χρόνο και σε μεγάλη κλίμακα, στη μέση του χάους και των λεηλασιών ? Θα πάμε στην εξοχή, λένε κάποιοι, για να οικειοποιηθούμε άμεσα τις πρώτες ύλες. Κρίμα που η Ευρωπαϊκή Κοινότητα πλήρωνε για δεκαετίες τους αγρότες για να κόβουν τα δέντρα τους, να καταστρέφουν τα αμπέλια τους και να θανατώνουν τα ζώα τους... Μετά την κατάρρευση των ανατολικών χωρών, εκατομμύρια άνθρωποι επέζησαν χάρη στους γονείς τους που ζούσαν στην εξοχή και χάρη σε μικρούς κήπους. Ποιος μπορεί να πει το ίδιο για τη Γαλλία ή τη Γερμανία ?

Δεν είναι σίγουρο ότι θα φτάσουμε σε αυτά τα άκρα. Αλλά ακόμα και μια μερική κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού συστήματος θα μας φέρει αντιμέτωπους με τις συνέπειες του γεγονότος ότι είμαστε χειροπόδαρα δεμένοι με το χρήμα, με το να του εμπιστευόμαστε το αποκλειστικό καθήκον της διασφάλισης της λειτουργίας της κοινωνίας. Το χρήμα υπήρχε από την αυγή της ιστορίας, μας διαβεβαιώνουν : αλλά στις προκαπιταλιστικές κοινωνίες, δεν έπαιζε παρά περιθωριακό ρόλο. Δεν είναι παρά τις τελευταίες δεκαετίες που έχουμε φτάσει στο σημείο όπου σχεδόν κάθε μία εκδήλωση της ζωής περνάει από το χρήμα, και όπου το χρήμα διεισδύει σε κάθε γωνιά της ατομικής και συλλογικής ύπαρξης. Χωρίς το χρήμα που κάνει τα πράγματα να κυκλοφορούν, είμαστε σαν ένα σώμα χωρίς αίμα. Αλλά το χρήμα δεν είναι « αληθινό » παρά όταν είναι η έκφραση μιας εργασίας που έχει πραγματικά εκτελεστεί και της αξίας μέσα από την οποία αυτή η εργασία εκπροσωπείται. Το υπόλοιπο του χρήματος δεν είναι παρά μια μυθοπλασία που βασίζεται πάνω στη μοναδική αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των παικτών – μια εμπιστοσύνη που μπορεί να εξατμιστεί, όπως βλέπουμε σήμερα. Είμαστε μάρτυρες ενός φαινομένου που δεν έχει προβλεφθεί από την οικονομική επιστήμη : όχι στην κρίση ενός νομίσματος, και της οικονομίας που αυτό εκπροσωπεί, προς όφελος ενός άλλου, πιο ισχυρού. Το ευρώ, το δολάριο και το γιεν βρίσκονται όλα σε κρίση, και οι ελάχιστες χώρες που εξακολουθούν να έχουν πιστοληπτική διαβάθμιση AAA από τους οίκους αξιολόγησης δεν θα μπορέσουν μόνες τους να σώσουν την παγκόσμια οικονομία. Καμία από τις προτεινόμενες οικονομικές συνταγές δεν λειτουργεί, πουθενά. Η ελεύθερη αγορά λειτουργεί τόσο λίγο όσο και το Κράτος, η λιτότητα τόσο λίγο όσο η πολιτική κινήτρων, ο κενστανισμός τόσο λίγο όσο ο μονεταρισμός. Το πρόβλημα βρίσκεται σε ένα πρόβλημα πιο βαθύ. Είμαστε μάρτυρες μιας *απαξίωσης του χρήματος, ως τέτοιο*, της απώλειας του ρόλου του, της αχρήστευσης του. Αλλά όχι από μια συνειδητή απόφαση μιας ανθρωπότητας επιτέλους κουρασμένης από αυτό που ήδη ο Σοφοκλής αποκαλούσε « η πιο ολέθρια από τις εφευρέσεις του ανθρώπου », αλλά ως μια διαδικασία ανεξέλεγκτη, χαοτική και εξαιρετικά επικίνδυνη. Είναι σαν να πήραμε την αναπηρική καρέκλα από κάποιον, αφού τον είχαμε αναγκάσει να μη χρησιμοποιεί τα πόδια του για πολύ καιρό. Το χρήμα είναι το φετίχ μας : ένας θεός που μόνοι μας δημιουργήσαμε, αλλά από τον οποίο πιστεύουμε ότι εξαρτόμαστε, και στον οποίο είμαστε έτοιμοι να θυσιάσουμε τα πάντα για να κατευνάσουμε τον θυμό του.

Τι να κάνουμε ? Οι πωλητές εναλλακτικών συνταγών δεν απουσιάζουν : κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, συστήματα τοπικών ανταλλαγών, υποτιμημένα νομίσματα, κοινωνική στήριξη συμπολιτών που έχουν ανάγκη... Αυτά θα μπορούσαν, στην καλύτερη περίπτωση, να λειτουργήσουν σε μικρές κλίμακες, ενώ τα υπόλοιπα τριγύρω ακόμα θα λειτουργούσαν. Ένα πράγμα είναι σίγουρο ωστόσο : δεν αρκεί να αγανακτούμε μπροστά στις υπερβολές της οικονομίας ή στην απληστία των τραπεζιτών. Ακόμα κι αν αυτή η απληστία φυσικά ισχύει, δεν είναι η αιτία, αλλά η συνέπεια του ασφυκτικού σημείου στο οποίο βρίσκεται η καπιταλιστική δυναμική. Η αντικατάσταση της ζωντανής εργασίας – η μόνη πηγή αξίας που, υπό τη μορφή του χρήματος, είναι ο μοναδικός σκοπός της καπιταλιστικής παραγωγής – μαζί με τις τεχνολογίες – που δεν δημιουργούν αξία – έχει σχεδόν στερέψει την πηγή της παραγωγής αξίας. Ο καπιταλισμός, αναπτύσσοντας, υπό την πίεση του ανταγωνισμού, τις τεχνολογίες πριόνισε, σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, το κλαδί πάνω στο οποίο καθόταν. Αυτή η διαδικασία, που αποτελεί κομμάτι της βασικής του λογικής εξαρχής, έχει ξεπεράσει ένα κρίσιμο κατώφλι τις τελευταίες δεκαετίες. Η μη-κερδοφόρα χρήση του κεφαλαίου δεν μπόρεσε να κρυφτεί παρά με μια επιστροφή, πάντα πιο μαζική, στην πίστωση, η οποία είναι μια πρόωρη κατανάλωση κερδών που αναμένονται για το μέλλον. Τώρα, ακόμα κι αυτή η τεχνητή παράταση της ζωής του κεφαλαίου μοιάζει να έχει εξαντλήσει όλους τους

πόρους της.

Μπορούμε λοιπόν να θέσουμε την αναγκαιότητα – αλλά επίσης να διαπιστώσουμε τη δυνατότητα, την τύχη – να βγούμε από αυτό το σύστημα που είναι βασισμένο πάνω στην αξία και την αφηρημένη εργασία, το χρήμα και το εμπόρευμα, το κεφάλαιο και τον μισθό. Αλλά αυτό το άλμα προς το άγνωστο προκαλεί φόβο, ακόμα και σε αυτούς που δεν εγκαταλείπουν ποτέ την κριτική των εγκλημάτων των «καπιταλιστών». Προς το παρόν, αυτό που επικρατεί είναι περισσότερο το κινήγι μιας άσχημης κερδοσκοπίας. Ακόμη κι αν δεν μπορούμε παρά να μοιραστούμε την αγανάκτηση μπροστά στα κέρδη των τραπεζών, πρέπει να παραδεχτούμε πως αυτή η αγανάκτηση παραμένει πίσω από μια κριτική του καπιταλισμού ως σύστημα. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός πως ο Ομπάμα και ο Τζωρτζ Σόρος λένε ότι την καταλαβαίνουν. Η αλήθεια είναι πολύ πιο τραγική : αν οι τράπεζες βυθιστούν, αν κηρύξουν πτώχευση αλυσιδωτά, αν σταματήσουν να διανέμουν το χρήμα, κινδυνεύουμε όλοι να βυθιστούμε μαζί τους, επειδή εδώ και καιρό μας έχει αφαιρεθεί η δυνατότητα να ζήσουμε με άλλο τρόπο, εκτός από να ξοδεύουμε χρήμα. Θα είναι καλό να το ξαναμάθουμε – αλλά ποιος ξέρει με ποιο τίμημα αυτό θα συμβεί !

Κανείς δεν μπορεί να πει ειλικρινά ότι ξέρει πώς να οργανώσει τη ζωή δεκάδων εκατομμυρίων ανθρώπων όταν το χρήμα θα έχει χάσει τη λειτουργία του. Θα ήταν καλό τουλάχιστον να παραδεχτούμε το πρόβλημα. Πρέπει ίσως να προετοιμαστούμε για το « μετα-χρήμα » όπως για το « μετα-πετρέλαιο ».

Μετάφραση: Ειρήνη Γαϊτάνου